УДК: 379.8
DOI 10.33514/ BK-1694-7711-2022-2(1)-11-18

Баитова Фарида, Асем Идаева
Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы, социалдык-гуманитардык илимдер кафедрасы, педагогика илимдеринин кандидаты, доценттин м.а.,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Кыргыз филологиясы факультети, Түркология жана котормо таануу бөлүмү, PhD доктор
Баитова Фарида, Асем Идаева
Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта, кафедра социально-гуманитарных наук, кандидат педагогических наук, и.о. доцента,
Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, факультет кыргызской филологии, отделение тюркологии и переводоведения, PhD доктор
Baitova Farida, Asem Idayeva
Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports, Department of Social Humanitarian Sciences, Candidate of Pedagogical Sciensеs, Acting associate professor
Kyrgyz National University J. Balasagyna, Faculty of Kyrgyz Philology, Department of Turkology and Translation Studies, PhD Doctor

«МАНАС» ЭПОСУНДАГЫ «ЭР ЖИГИТ» ИДЕАЛДАРЫ
ИДЕАЛЫ «ДЖИГИТА» В ЭПОСЕ «МАНАС»
IDEALS OF «DJIGIT» IN THE EPIC «MANAS»

Аннотация: Суверендүү Кыргыз Республикасынын келечеги биздин тарбияланып жаткан жаш муундарыбыздан көз каранды. Жаш муундарды туура багытта тарбиялоо жана билим берүү, ыйман-адебин, жүрүм-турумун, эс тутумун калыптандыруу маселелери заманбап педагогика илиминде дүйнөлүк алкакта коюлуп келе жаткан эң актуалдуу маселелердин бири болуп саналат. Кыргыз элинин тарыхын, каада-салтын, үрп-адатын, ырым-жөрөлгөлөрүн, адеп-ахлактык жүрүм-турумун, эстетикалык табитин, жалпы эле рухий жана социалдык турмуштун ар кыл жактарын чагылдыруудагы эң баалуу энциклопедиялык булак «Манас» эпосу. Биз тандап алган илимий макалабыздын максаты жаш муундардын рухий жан дүйнөсүн канткенде, кандай жолдор менен байытып калыптандырсак болот деген маселенин алкагында тандалып алынды. Изилденген материалдардын өзөгүн «Манас» эпосундагы оң каармандардын инсандык баалуулуктарынын «эр жигит» идеалдарынын эң башкысы деп аталган сапаттар түздү. Эпикалык чыгармадагы башкы оң каарман Манас баатыр жана анын жанындагы жакын чоролору кантип калыптанышты же алардагы асылбаа сапаттар кудайдын кудуретинен жаралганбы деген суроонун алкагында эле изилдөөнүн натыйжасында бүтүндөй кыргыз элинин, айрыкча эр азаматтарды жоокердик ишке калыптандырууда жана Ата мекенин коргоого даярдоодогу элдик мектеп менен кеңири таанышып чыгабыз.

Аннотация: Будующее Суверенной Кыргызской Республики зависит от воспитания молодого поколения. Воспитание и обучение в правильном направлении, проблемы формирования нравственных поведений, памяти молодого поколения являются актуальными проблемами современной педагогики. Действительно, «Манас» – уникальный энциклопедический феномен, выполняющий функцию влиятельного средства, подтвержденной в практике программы социализации своих потомков в качестве живого

свидетеля вековой истории кыргызов, неиссякаемого сокровища педагогической мудрости. Целью нашей исследовательской статьи выбрано, какими путями можно сформировать и обогащать духовный мир молодого поколения. Основную канву исследуемого материала состовляли личностные ценностные качества положительных героев, идеалов «эр жигита» в эпосе «Манас». Каким образом сформировались личностные качества основного героя в эпическом произведении Манаса и его близких сорока витязей или это дар посланный богом. Вокруг этих проблем мы сможем ознокомиться с целой народной школой кыргызского народа в формировании и подготовке «эр жигитов» военному делу и защиты Отчества.

Annotation: The Future of the Kyrgyz Republic depends on the upbringing in the right direction, the problems of the formation of moral behaviors, the memory of the young generation are actual problems of modern pedagogy. Truly, “Manas” – is a unique encyclopedic phenomenon, acting as an influential means, confirmed in practice, the program of co-realization of their descendants as a living witness of the great history of the Kyrgyz, unexhaustible treasures of pedagogical wisdom. The aim of the research article was chosen in what ways it is possible to form and enrich the spiritual world of young generation. The main canvas of the material under study was the personal value qualities of good herbes, the ideals of the “er jigit” in the epic “Manas” How personal qualities of the main character were formed in the epic work of Manas and his close forty knights of gift sent by God. Around these problems we can become familiar with the whole national school of the Kyrgyz people in the formation and preparation “er jigit” in military affairs and ‘defense of the Fatherland.

Негизги сөздөр: «Манас» эпосу, идеал инсан, эр жигит, калыптандыруу, коомдук адеп, образ.

Ключевые слова: эпос «Манас», идеал личности, эр жигит, формирование, общественная этика, образ.

Keywords: Epic “Manas”, ideal of personality, er jigit, formation, public ethics, image.

«Манас» – кыргыздардын кылымдаган тарыхынын жандуу күбөсү, педагогикалык даанышмандыгынын соолбос кенчи катары өз урпактарын социалдаштыруунун тажрыйбада тастыкталган программасы, таасирдүү каражаты функциясын аткарып келген уникалдуу педагогикалык феномен. Ошондуктан эпостогу түптүү тарбия баалуулуктарынын бүгүнкү жаш муундарыбызды тарбиялоодо орун алышы күдүк туудурбас, мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Кыргыз элинин «Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт», «Ата даңкы, эне баркы – балага дем», «Аталардын иши – балдарга үлгү», «Эне адаты – кызга үлгү» деген макалдарында таасын белгиленгендей, элдик тарбияда көптөгөн акылман идеялардын эң негизгилеринин ичинен – адам баласынын идеалдуу инсан катары калыптануусу өзгөчө мааниге ээ. Бул тууралуу этнопедагогика илиминин негиздөөчүүсү Г.Н. Волков: «Толук жетилген адамдын калыптанышы – элдик тарбиянын лейтмотиви болуп эсептелет. Адам баласынын тынымсыз түрдө жана тоскоолдуктарга моюн бербестен мыктылыкка умтулуусу адамдын «эң жогорку, эң мыкты жана эң сонун болумуш» экенин тастыктаган жана ачык айкын далил катары кызмат кылат» деп белгиленген [2, 32-б]. Демек, идеалдуу инсан катары жетилүү үчүн адамдын аң сезиминде коом тарабынан жогору бааланган өрнөккө жана мыктылыктын үлгүсүнө карай умтулуу сезими жашаш керек.

Алсак, «Манас» эпосунда Алмамбет баатырдын өзү эң биринчи идеал инсан.

Өз элинен алыстап, бир туугандарсыз жашоонун азабы жөнүндө эпостогу идеал эр жигит Алмамбет «канчалык эрдик, адалдык менен казакка, андан кийин кыргызга кызмат кылса да, «Манастап» ураан чакыргандарга канчалык сиңишип кетсе да, ар түрдүү себеп менен өз элинен кетиши Алмамбеттин жүрөгүнө бүткөн өчпөс так, айыкпас оору бойдон кала берет». Ошондуктан ал Чоң казатта Чубак менен чатакташып турганда:

«Каңгыраган эрдин шору экен,
Калкынан азган кор экен!
Элинен азган жигитке
Эртелеп өлүм эп экен!»[3, кириш сөз 30-б.] – деп арман кылат.

Алмамбеттин көөнүн өйүткөн нерсе – өз элине жан дили менен кызмат өтөй албай калганында. «Жалгыз аттын чаңы чыкпайт, жалгыз эрдин даңкы чыкпайт», «Эли журтуң болбосо, ай-күнүңдөн не пайда» дегендей, жигиттик сапаттарды бек тутканына карабастан, даңкынын өз элине жетпегенине өкүнөт.

Алмамбет Манастын эмчектеш жана акыреттик досу. Анын улуту – кытай (кээде калмак), Алмамбет – жолго кирсе жолдошу, жоголор жерде колдошу, жоо качырса жолборсу. «Борбордук Азияда жашаган түрк, монгол элдеринин тилинде «албан» деген сөз бар. Ал кубулуп жетүүчү сыйкырчы, аяр, жадыгөй, айлакер жигит, шамдагай, эптүү деген маанилерге эгедер. Укмуштуу өнөргө ээ кытайдан сыйкырчылыкты, аярлыкты, жайчылыкты үйрөнүп келген адам катары чоролор ичинде орошон айырмаланып турган. Алмамбеттин атынын төркүнү ушул сөз менен байланыштуу болушу толук ыктымал». Анын портрети эпосто:

«Сары жаргак шым кийген,
Сарала тулпар ат минген,
Түпөгү жок найза алган,
Жанына жалаң кылыч байлаган» [6, 254-б.], – деп сүрөттөлөт.

Манас кыргыз баатырларынын ичинен досу Алмамбеттин кайраттуулук, адамгерчилик жана башка жакшы сапаттарына чын дилинен ыраазы болуп аны менен ар дайым сыймыктанат:

«Кызыл найза желегин,
Кырааным баатыр Алмамбет.
Каңгайдан келген белегим!
Кысталыштын күнүндө.
Чымын жанга тийчү керегим» [3, 342-б.].

Анын жогорудагыдай эң жакшы сапаттарынын аркасында гана Манас башында турган кыргыз кошууну саны жагынан алда канча көп, күчтүү душмандарынын үстүнөн жеңишке жетишет. Эпосто өзгөчө орун ээлеп, өзгөчө маани берилген, каарман – Алмамбет. Көтөргөн идеялык жүгү, психологиялык жактан иштелиши, көркөмдүк таасири боюнча Алмамбеттин бейнеси белгилүү бир өлчөмдө, а түгүл Манастын образынан да ашып жаралып келген, анысын өзү да билген, бирок ошол орошон мүмкүнчүлүгүн ашырууга заманы жол бербеген өзгөчө инсандын өзөктү өрттөп, жүлүндү сыздаткан арман күүсү жаңырат. Бул – келберсиген кең ааламга башы батпай, жалгыздык азабын тарткан, өмүрүн саяр иш издеп, жан шерик болоор киши издеп заргаткан адамдын арманы жана эң негизгиси – бул өз мекенинен аргасыз айрылып, «каңгыган эрдин шору экен, калкынан азган кор экен» деп кан какшаган азгындан айтып бүткүс арманы.

Чубак чапчаң, курч жана алабарман. Бирөөнүн тилине кирген бат ишенчээктиги бардык варианттарда айтылуучу Чубактын Алмамбеттен чалгындын жолун талашкандыгынан көрүнөт. Өзүнүн алп күчүнө ишенген, жоого биринчи ат коюп көнгөн Чубакты Кыргылчалдын куйтку сөзү көкүтүп, чалгынга Алмамбет менен бирге барбай калышы ага катуу тийип, шагын сындырат. Эпосто анын чатагы психологиялык жактан жөндүү кылык катары бааланат. Кой-айга болбой күүлөнүп алган Чубак: «Элге кызмат кылдым деп, эрегишиң кай үчүн», – деген Алмамбеттин жүйөлүү сөзүнө жыгылып, күнөөсүн мойнуна алат. Анын бул сапатына башкалар эмес, Алмамбет да өзү ыраазы болот.

Чубак – өлүм эмне экенин билбеген жалтанбас, кара-көк. Жалгыз көздүү Макел Малгундун чоңдугунан, сүрүнөн чочуп бир чети шашып калган Алмамбет Чубакты сынамакка, Манаска барып айталы, өзү беттешсин дегенде, Чубак:

«Катыгүн Алмам не дейсиң?
Качуунун камын не жейсиң?
Атасынын көрү каапырды,
Токтолуп уруш салалы.
Тобокел кылып алалы,
Качпай өлгөн эрлерди,
Жакшы аттысы саа болсун,
Жолдошу Чубак экен деп,
Сооп чети маа болсун» [3, 243-б.] – дейт.

Ушундай кайрат кылуу аркылуу анын ажалды көзүнө илбеген тобокелчилиги, кажыбас кайраттуулугу, эр жүрөктүүлүгү ага таандык баатырдык деңгээли, күчү, эрдиги, коркунуч деген эмне экенин билбегендиги көрсөтүлөт. «Алышса адамдын алы жетпеген, арстандын тиши өтпөгөн, көк ырапыс тон кийген, көгала сындуу ат минген, кан Балтанын Чубагы – арстандын бири бу дагы» өзүнүн артык сапаттары аркылуу Манас баатырдын образын толуктап, аны тереңдетип турат.

Эл ичиндеги «Элдин эки тиреги бар, биринчиси – акылман, экинчиси – баатыр», «Эстүү эр кыйшайбай, эл-журтуна тең болот» деген асыл наркта нускалагандай, **Манас** эч качан элин паанасыз, калкасыз, тамаксыз ачка таштабайт. Эчендеген күрөштөрдө жеңип алган байгелерин Манас жалпы элге, өзгөчө колунда жок үй-бүлөлөргө бөлүп берет.

Эр жигиттин мыкты сапатынын дагы бир көрсөткүчү катары анын меймандостугун белгилесек болот. «Конокко колуңда барыңды бергин», «Мейман кирсе эшиктен, ырыскы тешиктен кирет», «Конок бар жерде береке бар», «Конокко жатып жаздык, ийилип төшөк боло көр» деген макалдарда коноктун канчалык ардактуу экени белгиленет. Ушундай мыкты тарбияны көргөн Манас кең Таласка келгенде күндөрдүн биринде оёң жигитти жолуктурат. Манас аны сый-урмат менен өзгөчө берешендик менен тосуп алат. Кыргыздардын кечиримдүүлүгүн, берешендигин, ак көңүлдүгүн даңазалаган «Таш менен урганды аш менен ур» деген макалы да кыргыздын салттуу адептик категорияларынын бири болуп эсептелет. Көкөтөйдүн ашынан кийин кыргыздын он төрт беги көрө албастык менен Манастын мүлкүнө кол салып, өч алууга камынганын уккан Манас «коноктордуу» сый менен тосууну чечет:

«Кандардан келген элчидир,
Кастыкка жүргөн ченчидир.
Андай болсо, Жоорунчу
Сырттандыгың билгизгин,

Сыяпат менен киргизгин,
Улуктугун билгизгин,
Урбай, сокпой киргизгин» [6, 23-б.].

Күткөн коноктору келгенде аларды Манас жакшы сыйлап жөнөтөт. Демек, Манас «ичтен чыккан жаттарды» кичипейилдик менен тосуп алып, акылмандык менен өзүнүн сырттандыгын билдирет. Манастын мындай адептик сапаттарынын анын мүнөзүнө гана эмес, ысымында да камтылганын божомолдогон «Манас» изилдөөчүсү Э. Абдылдаев баатырга берилген бул мүнөздөмөнүн башка эпикалык каармандарга берилбегендигин белгилеп, анын «Айдың кол» деген сөздүн кыскартып айтылган формасы болуп, турмушта адамдардын кең пейилдүү, кечиримдүү мүнөздөрүн туюндурууга колдонулуп келгендигин айтат [7, 22-б.]. Эр Манастын жогоруда айтылган үлгү тутулуусу керек болгон асыл сапаттары эр жигиттин коомдук адебинин өрнөктүү моделин жаратат.

Манас – төгөрөгү төп, телегейи тегиз, эч кандай кемчилиги жок дегенибиз албетте туура эмес. Манас адам баласына таандык терс көрүнүштөрдөн да куру эмес. Ал жөнү жок ишенчээк, алабарман, энөө, аркы- беркини элес албаган кенебес, ала көөдөн, таарынчаак, ачуусу чукул, тил албас айрым учурда туура эмес болсо да, опсуз иштерди жасап жиберет, кубанганда же ачууланганда шашмалыгы да бар. Манаска таандык жогоркудай терс сапаттар, анын айкөлдүгү баатырдык, кеменгерлик, адамгерчилик сыяктуу жакшы сапаттарын кемитпестен, кайра толуктап турат.

Адептик идеал көбүнчө акыл, билим жана тарбиянын деңгээлинде таразада өлчөнөөрү баарыбызга маалым. «Акыл конбогон жигитке, бакыт да конбойт» деген элдик макалда жигиттин бакыты анын акылынан көз каранды экени белгиленгендей, «эр жигит» түшүнүгүн «акыл эстен» бөлүп кароо мүмкүн эмес. Эпосто Манас Кошойдун насаатын угуп, Таласка карай көч менен бет алат. Жолдо баратып түбү толо алтын жерди таап алып, куру дүнүйө ар дайым уруш менен талашка алып келерин билип, ал жерди кыргыз элине ылайыктуу жер эмес экенин айтып жолун улантып кетет. Бул албетте эр жигиттин эң асыл жана нарктуу касиети – анын мансапка, бийликке, байлыкка жулунбаганы – акыл көрөңгөсүнүн тереңдигинен кабар берет.

Эпосто, мындан сырткары, эмгектин бир гана эр жигит үчүн эмес, жалпы адам заты үчүн адептик негиз, элдик осуят болуп эсептелээри, анын адамды өнүктүрүүсү, айкөлдүккө, боорукердикке, адептүүлүккө тарбиялагандыгы түшүндүрүлүп, ар бир эмгектенген адамдын өзүнүн ар намысын сезүүсүн, эмгектин натыйжасында жакшы жөрөлгөлөр айтылат. Мындай көз караш «Эмгексиз рахат жок», «Эмгеги аздын өнмөгү аз» деген макалдарда илгертен жашап келет. Кыргыз эли эмгекти материалдык камсыздоонун булагы катары баалоо менен бирге, аны моралдык фактор катары да аныктап, жаштарды адеп-ахлактык тарбиялоодо күчтүү каражат болорун «Адам эмгеги менен таанылат», «Эмгек аркылуу адам максатына жетет», «Адамдын ким экенин эмгек гана көрсөтөт», «Эмгекти барктасан – эмгек сени даңазалайт» деген макалдарда далилдешкен. Демек, эмгек адам баласынын мүнөзүнүн көптөгөн мыкты касиеттерине, өзгөчөлүктөрүнө, инсандык сапатына тийгизген таасири натыйжалуу болоору практикада далилденген.

Ал эми эр жигиттин мээнети жөнүндө кыргызда «Эр жигит эмгекти сүйөт, эмгектин үзүрүндө жүрөт», «Эр күзгүсү – эмгеги», «Эр эгиз, эмгексиз жалгыз», «Эрдин атын эмгек чыгарат», «Эмгек кылбай эр оңбос, бириндеген эл болбос» ж.б.у.с. макалдар арбын. Алардын негизги идеясы, албетте, эр жигиттин эмгек аркылуу белгилүү жетишкендиктерге ээ болуп, жигиттин мээнет аркылуу далилдөөсү изги деген ойду камтыйт. «Манаста» атасына

таарынып кетип калган жаш Манас жолдон бир абышкага жолугуп калганда, ал абышка Манаска кол куушуруп жата бербей, ай талаа бетин айдап эгин эгүүнү сунуш кылат. Манас абышканын тилин алып, ал экөө кош колдоп эмгекке киришет да убактысы келгенде адал эмгектин үзүрүн көрүшөт. Эпосто ал төмөндөгүчө:

«Кызарып кырман толуптур,
Берен калган ак буудай,
Кызылы кырдай болуптур» [3, 178-б.].

Бул саптардан айкын көрүнүп тургандай, кыргыздар илгертен эле ырыскы, таалай, байлык ак эмгектен жараларын түшүнүшкөн. Ак эмгек менен жашоого чоң маани беришкен. Ал эми бирөөнүн оокатын тартып алып, уурулук жасоо, же башканын эсебинен күн көрүүгө умтулуучулукту кечирилгис уят – сыйытсыздык, адепсиздик деп эсептешип жек көрүшкөн. Ошондой эле Манас да талап-тоноону жекирген. Мисалы, Манасты талкалайм деп келген Нескара Манастан сокку жеп, тапкан дүнүйөсүн таштап качып кеткенде, кыргыздар менен чогуу Нескара менен согушкан мангулдар кыргыздардан ошол мал-мүлктү аласыңарбы деп сураганда Манас төмөндөгүчө акыл айтып ынтымакка чакырат:

«Маңгулдар сага не болду?
Акылың кайда жоголду?
Айрып алган дүнүйө
Айрып алдык жоодон – деп,
Аксакалдар муну алса,
Анан кайдан оңолду?!
Чабылдыңда чачылдың
Чабуулдан этиң ачындың.
Жазайын мылтык түздөп ал,
Керектүүң болсо бизден ал» [4, 63-б.].

«Арстан алганына эмес, чалганына кубанат» демекчи, Манасты адеби анын бир гана жогоруда белгиленген эр азаматка тийиштүү сапаттарында гана эмес, ошондой эле анын ички сыры, рухий жан дүйнөсү, руханий кудурет күчү жана ишеними менен түшүндүрүлөт. Ал эми бирөөнүн элин кырып, малын талап, элдин колунан чыркыратып тартып алуу жолу менен мүлк жыйнаган баатырлардын адеп турмак, уятынын жоктугу билинип, кара ниеттигинин аркасынан «адам» катары жашоодон алыстаганы байкалат. Мисалы, кылымдардан бери мал багып, дыйканчылык менен күн көргөн кыргыз элинин тапкан оокатына көз артып келген кытай, калмак, кангай, элдеринин алптарынын көздөгөнү кыргыз элинин баш көтөрүп көз карандысыз эл болуусуна жолтоо болуп, жада калса тукум курут кылуу аракеттери болгон. «Арам санаа, ач көз болбогун, алганда алтоо болбойсуң» деп кыргыз эли нускалагандай ушундай адепсиздиктин чегинен өтүп, арамзаада жашоо образын алып жүрүп «баатыр» атангандарга карама каршы Манас кыргыз элин Алтайдан Ала-Тоого көчүрүп келе жатканда да Текес хан менен болгон салгылашта Манас аны жеңип чыгат. Жеңишке кубанып Текес хандын дүйнө-мүлкүнө мас болуп, эсин жоготкон кээ бир ач көздөрдү Манас кайрымдуулукка, адилеттүүлүккө, боорукерликке үндөп, ак эмгек менен гана жан багууга чакырат:

«Албаңар жырык ийнесин,
Не кыласың калмактын,
Эзелтен жыйган дүйнөсүн,
Кош-кошко союш алыңар,

Баарын коюп салыңар,
Кары-жашы чалыңар,
Дүйнөдөн куру калгандай,
Кантесиңер барыңар» [5, 44-б.].

Бул эпизоддон Манас баатырдын өзү жеңген уруунун мал-мүлкүн тонобостон, бала-бакырасына жамандык жасабай, ал уруунун колуна союш тартып урмат көрсөткөндүгү чыныгы эр жигиттин ички дүйнөсүнүн аруулугунан, ниетинин актыгынан жана адамгерчиликтүү жүзүнөн кабар берип, анын адептик этикалык түшүнүгүнүн, сезиминин жана тарбиясынын жогору экенин айгинелеп турат.

Элдик тарбиялоо системасында улууга урмат – бул адамдын ички абийири, намысы катарында бааланат. Ал дайыма улуу муун менен жаштардын ортосундагы мамилелерде байкалат жана ал аркылуу өнүгөт. Алсак Манас дайыма өзүнөн улуу Кошой, Бакай, Акбалта абаларын жана улууларды сыйлай жүргөн. Чындыгында, «Жаш кезде сыйлай жүр аксакал-карыны, картайганда өзүңө тиет сыйдын жарыгы», «Алты күнү ачка калсаң да атаңды сыйла» дегендей, кыргыздар улууларды сыйлоого өтө терең мамиле жасайт. Мисалы, Манас Алтайдан Ала-Тоого Кошойду издеп барганда, баатырдын жанындагы кырк чоросу Кошойду көргөндө аны менен учурашуу үчүн аттан түшүшөт:

«Кошойду көрүп кырк бала,
Темир таман үзөңгү,
Теппей ыргып түштү, дейт,
Колун алып бооруна
Абасын көздөй басты, дейт» [3, 77-б.].

Кыргызда улуу кишилер менен ат үстүнөн сүйлөшүү аны теңине албагандыкка барабар болуп, барктабагандыкка жаткан. Мына ошондуктан, улуу кишини көрөөр замат чоролор зиректик менен аттан түшүп, колдорун бооруна алып, Кошойдун ал акыбалын сурашып, саламдашат. Улууга кадырлуу, сыйлуу мамиле, көзү өткөндөн кийин да сакталып келген. Бул көзү өткөн кишинин керээзин, осуятын аткаруу, арбагына сыйынуу аркылуу билдирет. Алсак, Алмамбеттин амандыгы үчүн өз бөйрөгүн найзага тосуп берген энеси Алтынай көз жумганда кытайлар анын сөөгүн атка артып жөнөп калганда Алмамбет аны кайтарып алат. Энесинин сөөгүнүн жат жерде калышын ыраа көрбөгөн Алмамбет жоого жалгыз баш кирип болсо да, кытайлар менен сайышып жатып тартып алат. Бул анын жөн гана көктүгү эмес, энесини арбагы тиги дүйнөдө да бейпил болсун деген ишеними, арбагына жасаган эрдик мамилеси болуп эсептелет. Демек, жалпылап айтканда, жаш муундун ата-энесине болгон сүйүүсүнөн жана сый мамилесинен улам алардын башка адамдарга да болгон урмат түптөлүп отуруп, акырындык менен бул сезим улам кеңейип барып өз жерине, элине берилгендикке алып келет.

Жалпылап айтканда **жигиттик** – жетик акыл, ак дил, тунук сезим, тең караган калыстык, сылыктык, кичи пейилдик, кайраттуулук, шайырдык, шайдооттук. Аны дайыма эл мүдөөсү жетектейт. Ал өмүрүн, эмгегин, эрдигин, эл-журт тагдырына анын келечек бактысына багыштайт [1, 62-б.].

Эр жигиттин идеалдуулугу албетте жалгыз гана анын мекенге болгон сүйүүсү, баатырдык эрдиги менен чектелип калбайт. Патриоттук сезимдерден сырткары тарбия, ыйман, акыл эс, зээн, мээнеткечтик деген башка сапаттар да бар.

Колдонулган адабияттар:

1. Алимбеков А. Кыргыз элинин билим берүү салттары. Респуб. мугалим. адис. берүүчү жогорку, орто окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы. Б.:«Педагогика». 2001.-62 б.
2. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб.для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: «Академия», 1999. – 32 б.
3. Манас. Биринчи бөлүк. I китеп. – Ф.: Кыргызмамбас. – 1958. – 343 б.
4. «Манас» эпосу Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча. I-к. Ф.: «Кыргызстан», 1978, – 63 б.
5. «Манас» эпосу Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча. II-к. Ф.: «Кыргызстан», 1980, – 44 б.
6. «Манас» эпосу Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча. III-к. Ф.: «Кыргызстан», 1981, – 231 б.
7. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. Ред. Э.Абдылдаев, Д.Исаев. Кыргыз ССР Илимдер Академиясы, Тил жана адабият институту. – Ф.: «Мектеп», 1969. – 22 б.

References:

1. Alimbekov A. Educational traditions of the Kyrgyz people. Republic. a teacher. specialist. educational tool for students of high and secondary schools. B.: "Pedagogy". 2001. - 62 p.
2. Volkov G.N. Ethnopedagogy: Textbook for middle and high school students. ped. study center. - M.: "Akademiya", 1999. - 32 p.
3. Manas. First part. Book I. - F.: Kyrgyzmambas. - 1958. - 343 p.
4. "Manas" epic according to the version of Sagymbai Orozbak uulu. I-k. F.: "Kyrgyzstan", 1978, - 63 p.
5. "Manas" epic according to the version of Sagymbai Orozbak uulu. II-c. F.: "Kyrgyzstan", 1980, - 44 p.
6. "Manas" epic according to the version of Sagymbai Orozbak uulu. III-c. F.: "Kyrgyzstan", 1981, - 231 p.
7. An explanatory dictionary of the Kyrgyz language. Ed. E. Abdyldaev, D. Isaev. Kyrgyz SSR Academy of Sciences, Institute of Language and Literature. - F.: "School", 1969. - 22 p.

УДК:82’282
DOI 10.33514/ BK-1694-7711-2022-2(1)-18-26

Дөөлөтбекова Гүлжамал Султанбековна
К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университети, аспирант
Доолотбекова Гулжамал Султанбековна
Международный университет имени К.Ш. Токтомаматова, аспирантка
Doolotbekova Gulzhamal Sultanbekovna
International University K.Sh.Toktomamatov, graduate student

“МАНАС” ЭПОСУНДАГЫ СӨЗ ТҮРКҮМДӨРГӨ БАЙЛАНЫШКАН ДИАЛЕКТИЗМДЕР (С.ОРОЗБАКОВДУН ВАРИАНТЫ БОЮНЧА)

ДИАЛЕКТИЗМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ЧАСТЯМИ РЕЧИ В ЭПОСЕ «МАНАС» (ВЕРСИЯ, РАССКАЗАННАЯ С. ОРОЗБАКОВЫМ)